

УКРАЇНСЬКІ ЕКСПОЗИЦІЇ У КРАЄЗНАВЧИХ МУЗЕЯХ ПІВНОЧІ ВОЛГОГРАДСЬКОЇ ОБЛАСТІ РФ

Сінельнікова В.В.

Київський національний університет культури і мистецтв

Музейні колекції районних краєзнавчих музеїв півночі Волгоградської області РФ презентують унікальні українські артефакти, що свідчать про давність появи і унікальну етнічну культуру українських поселень у окресленому регіоні. Авторка продовжує тему, підняту у попередніх власних дослідженнях; в українознавчому аспекті аналізує фондові колекції кількох районних музеїв півночі Волгоградської області РФ, описує предмети матеріальної культурної спадщини українців, що заснували свої поселення у Нижньому Поволжі ще наприкінці XVII – початку XVIII століття.

Ключові слова: музей, українці, Нижнє Поволжя, етнічна культура, традиція.

Постановка проблеми. Культура пострадянського простору переживає сьогодні важкий і неоднозначний період свого розвитку: з однієї сторони матеріальний стан цієї сфери залишається незавидним, некерований стихійний процес впровадження ринкових відносин веде до занепаду багатьох заповідних територій, до втрати значних пластів культурної спадщини; з іншої сторони «релігійний ренесанс», зростання національної самосвідомості сприяють відкриттю багатьох нових рис історично-культурного надбання, відродженню фольклорних традицій, відновленню релігійних і національних святинь.

Для Волгоградської області РФ, що втратила в наслідок війн і соціальних катаклізмів значну частину історично-культурного надбання, питання його збереження, вивчення й ефективного використання стоять доволі гостро. Волгоград (попередні назви міста – Сталінград, Царицин) у свідомості багатьох людей асоціюється із подіями часів Другої світової війни. В цей же час культурна спадщина цього регіону охоплює набагато більший пласт людської історії. Відмінною рисою Волгоградського регіону завжди були і є поліетнічність і поліконфесіональність, тому культурна спадщина нижньоволзьких етносів характеризується унікальним різноманіттям, не остання роль в якому відведена українцям, що з'явилися у межиріччі Волги та Дону ще наприкінці XVII – на початку XVIII ст.

Сьогодні мова йде не стільки про збереження окремих пам'яток і артефактів, скільки про включення в життя, в реалії сучасного світу всієї культурної спадщини в її цілісності й різноманітності, що охоплює як самі об'єкти, які потрібно зберігати, так і середовище, в якому вони існують, і людину, як носія традиційної спадщини. Тому робота по виявленню всієї сукупності культурної спадщини регіону має включати такі важливі елементи як: народна культура, традиції, ремесла й промисли, історичне міське середовище й сільська забудова, етнокультурне середовище, природне оточення і т. ін.

Величезну роль в здійсненні й розвитку такого підходу, на наш погляд, сьогодні покликани відігравати регіональні краєзнавчі музеї – комплексні музеї, які документують особливості природного розвитку, історії, господарського життя, культури та побуту певної території чи населеного пункту (краю, області, району, міста, села). Провінційні краєзнавчі музеї – наймасовіша група в музейній мережі як в Україні, так і в Росії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Слід наголосити, що українська тема в Нижньому Поволжі не була популярною за радянських часів, замовчується й сьогодні, тому дослідників з питань історії, побуту, культури, мови українців згаданого регіону існує обмаль (М. Костомаров, О. Мінх, О. Гераклітов (середина XIX – початок XX ст.), А. Дульзон, Т. Акімова (1920-ті рр.), В. Чубенко, О. Север'янова, В. Супрун (1970–2000-ні рр.),

І. Шульга (2000-ні рр.)). Наша розповідь про майже не відомий на материнській землі музейний український світ північних районів Волгоградщини була розпочата у попередніх публікаціях [2, 3, 4]. Авторіві довелося ознайомитися з українськими артефактами, що зберігаються в кількох музеях північних районів Волгоградської області – місцевості, яка, за визначенням дослідників (В. Супрун, О. Север'янова), є найстарішим в регіоні українським етнічним островом.

Виділення невіршених раніше частин загальної проблеми. У попередніх розвідках ми розповідали про українські елементи в експозиціях Руднянського, Єланського й Данилівського муніципальних районів Волгоградської області. Додамо нові спостереження за заявленою проблематикою, а саме: окреслимо сучасні проблемні аспекти існування українських експозицій в районних музеях півночі Волгоградської області РФ.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). На основі дослідження українських артефактів з колекцій районних краєзнавчих музеїв півночі Волгоградської області РФ з'ясувати рівень збереження української ідентичності в окресленому регіоні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Термін «краєзнавчі музеї» набув поширення в середині 1920-х рр. Прямими попередниками «краєзнавчого музею» були музеї місцевого краю (термін зберігався до середини 1930-х рр.) з комплексом відділів, що відображали природу, історію і економіку свого краю. Виникнення таких музеїв було загальноєвропейською тенденцією: у Франції і в Німеччині в ХІХ – на початку ХХ ст. існували десятки музеїв, які документували різні сторони життя тієї чи іншої провінції, кантону, області, міста, села.

Масова поява музеїв місцевого краю в Росії і на більшій частині сучасного пострадянського простору припала на другу половину ХІХ ст. Після 1917-ого року у багатьох губерніях відбулося їх об'єднання з музеями статистичних комітетів, інших місцевих установ і товариств, в результаті якого утворилися губернські музеї – прообрази сучасних обласних краєзнавчих музеїв.

Слід відзначити, що після революції 1917 р. саме краєзнавчі музеї відіграли значну роль у збереженні пам'яток історії та культури, насамперед церковної старовини, приватних колекцій. 1920-ті рр. стали «золотим десятиріччям» історії краєзнавства завдяки тісному взаємозв'язку з академічною та університетською наукою і потужному підйому масового культурного й громадського руху в країні, спрямованого на вивчення та благоустрій свого краю, поширення цих знань. Краєзнавчі музеї стали відігравати в житті регіонів роль своєрідних культурних і наукових центрів.

В 1930-ті рр. в більшості своїй вони перетворилися на другорядні й знеособлені установи культури: краєзнавчі музеї отримали типову структуру, що включала три відділи – природи, історії, соціалістичного будівництва, яка з незначними змінами зберігалася до 1990-х рр. Але і в цій якості краєзнавчі музеї сприяли популяризації наукових знань, пробудженню інтересу населення до свого краю.

1990-ті рр. характеризувалися пошуком нових активних форм музейної роботи, прагнен-

ням виявити природну й культурну своєрідність свого регіону, зберегти його культурне надбання, що перетворило сучасні провінційні краєзнавчі музеї на своєрідні «регіональні соціокультурні центри» [1, с. 3].

На сучасному етапі розвитку історично-культурні музейні установи на державних засадах існують в кожному муніципальному районі Волгоградської області РФ, до того ж – на суспільних началах – і в багатьох загальноосвітніх сільських і міських школах. Першим в нашій подорожі був краєзнавчий музей Жирновського муніципального району Волгоградської області: місто Жирновськ (колишнє село Жирне) розташоване в 30 км від смт. Рудня, Жирновський район є найпівнічнішим в області і межує з Саратовським регіоном.

Музею пощастило: його фонди наприкінці 1970-х рр. започаткував і більшою частиною зібрав справжній фанат своєї справи, краєзнавець Є. Гайдучок. Експозиція музею довгий час опрацьовувалася, кожен експонат з любов'ю і – головне – із знанням своєї справи – підбирався. Для опрацювання та упорядкування музейних фондів Є. Гайдучок вів активне листування з провідними науковими установами колишнього СРСР, кожен музейний експонат був детально задокументований в музейному архіві. На жаль, після смерті директора не знайшлося справжніх його послідовників у цій нелегкій справі. Музей пережив кілька пограбувань, пожежу, переїзд з однієї будівлі в іншу, результатом чого стало значне зменшення музейних фондів.

Однак, музей живе, за символічну платню в 10 російських рублів (4,5 гривні) радо зустрічає усіх бажаючих. А подивитись є на що: в залах музею знаходиться значна колекція глиняного посуду, сільськогосподарського знаряддя, селянського одягу, в якому окремо виділимо комплект «сільської жительки з Харківської губернії», що складається з корсетки, сорочки, вишитої чорним по білому, плахти, очіпка.

Окрема кімната музею відведена для відтворення сільської хати: поруч з імітацією печі знаходяться рогаці, скриня, підвішена до стелі колиска, стоїть залізне ліжко, прибране розшитим простирадлом і вишитими подушками, на ньому – балалайка, поруч – баян і 200-річні верстати. Зрозумілу з опису еkleктичність експозиції пояснюємо бажанням працівників музею зберегти все, що має хоч яку-небудь історичну цінність. На жаль, «німоту» музею нічим не можемо пояснити: поруч з кожною експозицією знаходиться перелік її експонатів, однак, не має жодних вказівок на місцевість, з якої вони потрапили до музею, як не має взагалі ніяких історичних даних про заселення території сучасного Жирновського району, про етноси, які його населяли й освоювали – росіян, мордву, німців, українців.

Не знайшли матеріалів з цікавої для нас тематики ми і в Камишинському районному музеї, який розташовується на березі Волги в дивній за красою двохповерховій будівлі міської думи кінця ХІХ ст. Хоча Камишин був наприкінці ХVІІІ – у середині ХІХ ст. місцем, куди по Волзі українські чумаки артілями доставляли сіль з Ельтонського соляного промислу, а в сучасному Камишинському районі Волгоградської

області знаходиться значна кількість українських за походженням сіл, про цю сторінку з історії міста й району не має жодної документальної згадки в музейних експозиціях, що мають, переважно, спрямованість на історію Республіки німців Поволжя й німецьких поселень. Однак, за історичними дослідженнями та музейними документами, німців на території сучасного Камішинського району мешкало лише близько 40% населення, чому історія більшості – 60%: українців, росіян, інших народів – не знайшла відображення в музейних експозиціях? Справедливості раді відзначимо дуже цікаву й змістовну археологічну й природознавчу експозицію музею з опудалами птахів і звірів, що водяться в місцевих степах, зі справжніми раритетами, як, наприклад, опудало орла – степовика, розмах крил якого досягає трьох метрів.

В аспекті україністики Волгоградської області нас приємно вразив історично-краєзнавчий музей Котовського району, експозиції якого поєднують в собі як сучасні документи з історії та розвитку нафтовидобувної промисловості (м. Котово є сьогодні одним із основних центрів цієї промислової галузі в області), так і значну історично-етнографічну експозицію з великою кількістю стендів з поясненнями, коментарями, історичними документами, які наголошують на тому, що основні поселення в районі були засновані у XVIII–XIX ст. переселенцями з українських губерній: Полтавської, Харківської.

Велика музейна зала відведена під експозицію сільськогосподарського знаряддя (плуги, коси з грабками, вили, ярма та ін.), не менша зала демонструє прилади для домашньої жіночої праці: верстати, прядки, рублі, поруч з ними – розшиті рушники, ткані напільні доріжки. В окрему експозицію виділені автентичне дерев'яне ліжко з різними прикрасами на бильцях, розшитим простирадлом, вишитими подушками; поруч з ним – колиска з підвішеними над нею ляльками-мотанками, стіл з домашнім посудом, імітація печі з розставленими навколо рогачами, глеками, чавунами. Поруч знаходиться скриня з українським вишитим одягом (чоловічими й жіночими сорочками) і вітрина з різноманітними комплектами чоловічого й жіночого одягу, серед яких нашу увагу привернули спідниця й жіноча блуза чорного кольору, більш схожа за кроєм на козакий костюм початку XX ст., однак розшита різнокольоровими яскравими квітами спереду та по краю рукавів. За ствердженням наукового співробітника музею Тетяни Ернестівни, що люб'язно супроводжувала нас й доповнювала наші враження своїми коментарями, в склад цього комплексу ще входив чорний розшитий фартух, все це разом було весільним костюмом в українському селі Моїсеєво, що знаходиться неподалік Котово. Від себе додамо, що, за етнографічними дослідженнями, такий весільний костюм побутував на Чернігівщині, звідки походять немало переселенців у Нижнє Поволжя.

Ще одним відкриттям експозиції Котовського музею для нас стали цимбали й розповідь музейного працівника про село Скрипалі, що до Другої світової війни існувало неподалік Котово. Назва села говорить сама за себе, за історичними роз-

відками працівників музею, село славилось на всю округу майстрами по виробленню музичних інструментів (звернемо увагу на українську огласовку назви – не «Скрипахи», як прийнято в російській мові, а «Скрипалі» – за законами української мови). В тому селі були придбані для музейної експозиції цимбали – одна з її окрас.

Загалом хочемо порадіти за сам музей – йому пощастило на людей, небайдужих до своєї праці, які не один десяток років працюють в його науковому штаті, можуть розповісти історію кожного експонату, експозиції музею доповнюють просторі коментарі з вказівкою на місце побутування того чи іншого експонату. Тетяна Ернестівна, до речі, німкеня за етнічною приналежністю, в розмові з нами наголосила: вони не цураються того, що територія сучасного Котовського району заселялась переважно українцями, навпаки – наголошують на цьому в своїх експозиціях. Жалкують лише про те, що на початку 1990-х років, коли в селах ще побутувало багато українських артефактів, не було необхідної матеріальної бази, щоб придбати це все багатство в фонди музею: доводилося людей умовляти віддавати речі безкоштовно, однак не всі на це погоджувалися.

Висновки з даного дослідження і перспективи. Отже, українська історична пам'ять в Нижньому Поволжі через свідчення культури, історії та мистецтва найдовше зберігається в музеях. Кінець XX – початок XXI ст. став періодом адаптації музеїв до нової соціокультурної ситуації, пошуку нових форм діяльності в кризових умовах реформування суспільства. Регіональні музеї сьогодні можна охарактеризувати як центри збереження спадщини, як джерельну базу регіонально-досліджень.

Історичні й культурні артефакти в музейних зібраннях є документальними свідками історії Волго-Донського краю й невід'ємною частиною культурної спадщини як України, так і Росії, фундаментом соціокультурної діяльності музеїв як «трансляторів традицій і зберігачів історичної пам'яті» [1, с. 17]. Однак наголошуємо на необхідності концептуального перегляду змістовної частини експозицій районних музеїв північно-західної частини Волгоградської області (питання, яке піднімалося нами раніше [2, 3, 4]), прекрасно розуміючи, що сьогодні часто мова йде лише про їх «біологічне» виживання.

Усвідомлення музеями своєї ролі у формуванні суспільної свідомості, трансляванні культури, встановленні взаєморозуміння між народами та гуманістичному вихованні людини XXI століття сприятиме посиленню їх значення як фактору формування масової культури, розвитку якої є соціальною функцією й головною ціллю діяльності музеїв. Саме музеї сприяють осмисленню історії з гуманістичних позицій і дозволяють прослідкувати взаємозв'язок історії держави, регіону, історії родини й долі окремої людини, допомагають відчутти себе часткою історичного процесу і зрозуміти цінність кожної особистості.

Отже районні музеї Нижнього Поволжя та їх українські історико-етнографічні експозиції – це також наш з Вами Український Світ, який потребує на увагу, підтримку (хоча б моральну) й допомогу.

Список літератури:

1. Комиссарова Е.В. Региональный музей как хранитель и транслятор культурного наследия / Автореф. дисс. канд. истор. наук. – Волгоград, 2006.
2. Синельникова В., Гончаров В. Ее величество одиночество: раньше музей был домом для муз, кто теперь поселился в нем? / Валентина Синельникова, Владимир Гончаров // Первое чтение. – № 19 (15 мая 2004 г.) – С. 12.
3. Синельникова В.В. Українські етнографічні матеріали в районних краєзнавчих музеях Нижнього Поволжя / В.В. Синельникова // IX Культурологічні читання пам'яті Володимира Подкопаєва «Концептуальні проблеми розвитку української культури у світлі підготовки і проведення 2012 року як року культури та відродження музеїв в Україні»: збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції, Київ, 2–3 червня 2011 р. – К.: НАКККіМ, 2011. – С. 167–172.
4. Синельникова В.В. Українські етнографічні матеріали в нижньоволзьких краєзнавчих музеях [Текст] / В.В. Синельникова // Молодий вчений. – 2017. – № 10. [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://molodyvcheny.in.ua/ua/archive/50/>

Синельникова В.В.

Киевский национальный университет культуры и искусств

УКРАИНСКИЕ ЭКСПОЗИЦИИ В КРАЕВЕДЧЕСКИХ МУЗЕЯХ СЕВЕРА ВОЛГОГРАДСКОЙ ОБЛАСТИ РФ**Аннотация**

Музейные коллекции районных краеведческих музеев севера Волгоградской области РФ представляют уникальные украинские артефакты, свидетельствующие о древности появления и уникальной этнической культуре украинских поселений в названном регионе. Автор продолжает тему, поднятую в своих предыдущих исследованиях; в украиноведческом аспекте анализирует фондовые коллекции нескольких районных музеев севера Волгоградской области РФ, описывает предметы материального культурного наследия украинцев, основавших свои поселения в Нижнем Поволжье еще в конце XVII – начале XVIII века.

Ключевые слова: музей, украинцы, Нижнее Поволжье, этническая культура, традиция.

Sinelnikova V.V.

Kyiv National University of Culture and Arts

UKRAINIAN EXPOSITIONS IN MUSEUMS OF LOCAL LORE OF THE NORTH OF VOLGOGRAD REGION OF THE RF**Summary**

Museum collections of regional museums of the north of the Volgograd region of Russia present unique Ukrainian artifacts, which testify to the antiquity of appearance and the unique ethnic culture of Ukrainian settlements in the outermost region. The author continues the topic raised in previous own studies; in the Ukrainian-speaking aspect, analyzes stock collections of several district museums in the north of the Volgograd region of the Russian Federation, describes objects of the material cultural heritage of Ukrainians who founded their settlements in the Lower Volga region at the end of the XIVth and the beginning of the XIII century.

Keywords: museum, Ukrainians, Lower Volga region, ethnic culture, tradition.